

JAUS I ESPERES EL POEMA. NO ET MOUS.  
NOTES A UNA ANTOLOGIA DE POESIA CROATA

Pau SANCHIS  
Poeta, traductor i editor

UNA ALTRA PEÇA DEL TRENCACLOSQUES EUROPEU

«I mire el mar que puja cap a mi i escolte el mar, bon dia, em diu». Aquests versos juganers del poeta Josip Pupačić són els primers que vaig traduir d'un poeta croat ara fa tretze anys. Formaven part d'una exposició sobre la navegació croata que va fer escala al Museu Marítim de Barcelona. El poema de Pupačić és una composició de to i ritme alegres, una celebració del joc verbal i de la vida mediterrània. Tanmateix, era inevitable relacionar-lo amb un text de Joan Vinyoli molt més meditabund: «El mar és ple però jo em passo dies i omplint-lo de mirada», versos que feien de pòrtic a una mostra de poesia catalana que vaig coordinar, en col·laboració amb el poeta Marko Pogačar, per a la revista *Quorum* de Zagreb el 2011. L'article que vaig escriure en aquell moment duia el títol de *16 poetes catalans, per exemple*. Aquest que llegiu ara es podria titular perfectament *16 poetes croats, per exemple*. Durant anys he fantasiejat amb la idea de fer una antologia casual de la poesia croata, dels poemes que he anat traduint ací i allà per gust o per encàrrec, per amistat o per voler entendre allò que s'hi deia. Potser perquè tinc la sospita, com a lector, que ser asistemàtic és el millor sistema per copsar una tradició poètica. O potser per dur la contrària al meu vessant acadèmic que m'empeny a consultar manuals, antologies, pròlegs per tal de fer-me'n una idea global i buscar-hi guies i itineraris de lectura.

Convençut que resumir la poesia croata de la segona meitat del segle xx i del que portem del xxi en setze autors i trenta-dos poemes és impossible, hi renuncie d'entrada. Ara bé, he procurat que els noms que hi són siguen representatius i rellevants des del punt de vista estètic i que, alhora, dibuixen un arc temporal i, doncs, generacional que permeta recollir algunes de les línies estètiques més fre-

qüentades pels poetes de Croàcia. També he procurat, amb la bibliografia a l'abast, que el panorama que dibuixa no siga del tot aleatori.

Heus ací, doncs, setze poetes que abracen un arc temporal gran. Entre Vesna Parun (1922), que va publicar el primer llibre el 1947, i Martina Vidaić (1986), que ho va fer el 2011, hi ha més de seixanta anys de lírica. I també sis dècades d'història que han transformat profundament la vida en aquell país i hi han deixat ferides profundes, i alhora un estat nou al cor d'Europa.

En sengles prefacis a una antologia que va publicar originalment en croat i que després ha estat traduïda a l'anglès i el francès (Maroević 2001, 2003), Tonko Maroević subratllava el pes de la història recent. L'antologia de Maroević, de fet, presenta 50 poetes contemporanis que publiquen obra nova entre els anys 1971 i 1995, és a dir, entre l'anomenada «Primavera croata» —o siga el moviment cultural, polític i econòmic que per primera vegada reclamava més autonomia al poder de Belgrad i que fou fortament reprimat pel govern iugoslau— i la fi de la guerra (recordem que els Acords de Dayton es van signar a París el desembre de 1995). Al prefaci de l'edició anglesa, Maroević escriu que la seua intenció era recordar aquestes coordenades històriques, però també destacar «the relative autonomy of the poetic realm» (Maroević 2001: 5). Malgrat això, a l'edició francesa es lamenta:

En effet, la lyrique croate plus récente ne peut se vanter d'être née dans des conditions favorables. On peut se consoler du fait que, dans notre monde, rares sont les endroits réservant à la création poétique un accueil passionné et un écho significatif. Néanmoins, dans les années 70 et 80, la situation en Croatie n'a pas été tout à fait la même que dans la plupart des autres pays européens. (Maroević, 2003: 23)

Més enllà d'aquestes constatacions, Maroević posa de relleu en aquesta antologia que la poesia croata contemporània té un múscul notable. Poetes ja clàssics com Vesna Parun o Ivan Slamnig, casos particulars com els de Marija Ćudina o Josip Sever, mestres contemporanis com

Anka Žagar o Delimir Rešicki i altres autors més joves com Marko Pogačar o Ana Brnardić, així ho confirmen. Lluny de l'ambició del projecte de Maroević, el meu propòsit ha estat de presentar un panorama ampli a partir d'un nombre reduït de veus que puga servir com a invitació a la lectura d'una peça més del trencaclosques literari que és Europa. Encara una vegada més, l'amic Maroević ens indica amb precisió i fina ironia com encaixar aquesta peça:

La poésie croate partage tant le sort des « petites littératures », que celui de toute création qui naît au cœur même de l'Europe, cet espèce de carrefour entre traditions méditerranéennes et d'Europe centrale. D'un côté, donc, elle se charge d'une mission secondaire et subalterne, propre à des disciplines comme la formation des adultes ou la mobilisation politique, mais de l'autre elle participe à la sphère que constituent les questions essentielles, ayant l'esprit ouvert aux doutes et aux apories, aux angoisses et aux occasions de la modernité. La mise en question de la survie de l'être national, la continuité fragile de cette communauté linguistique (peu nombreuse), rime (toutefois) curieusement avec l'incertitude de l'existence universelle, donnant au drame de l'existence une couleur et un goût particuliers. (Maroević, 2003 : 22)

#### UNA MICA D'HISTÒRIA<sup>1</sup>

A principis del segle xx, Croàcia encara formava part de l'imperi austrohongarès, tot i que el segle xix havia estat el del desvetllament nacional, com en altres pobles súbdits del tron de Viena. En les dècades anteriors a la Gran Guerra que havia d'acabar amb la desintegració de l'imperi, destaquen poetes com Anton Gustav Matoš (1873-1914) o Janko Polić Kamov (1886-1910). El primer és el gran representant

1. Aquestes notes històriques beuen en gran part del pròleg de Vanda Mikšić a l'antologia *Points d'exclamation* (Mikšić 2003).

del modernisme croat i personifica la connexió amb les tendències estètiques europees, i més concretament franceses. El segon és un poeta d'esperit rebel, un preavantguardista que malgrat morir molt jove a Barcelona va deixar poemes, contes, peces teatrals, una novel·la i nombrosos articles sobre la realitat croata i europea del moment. Es tracta, a més, d'un autor que ha anat creixent en influència, després d'algunes dècades d'ostracisme, fins a esdevenir un clàssic. En els poemes traduïts en aquest número, apareix citat pels poetes Branko Ćepec i Delimir Rešicki dos dels autors que més han contribuït a renovar el panorama líric de la Croàcia actual.

El moviment d'avantguarda amb més arrelament a Croàcia va ser l'expressionisme, que ja fou introduït per algunes revistes i autors durant la Primera Guerra Mundial. Cal destacar en aquest sentit, el poeta Antun Branko Simić (1898-1925), que va deixar una obra breu, però molt suggeridora, i Miroslav Krleža (1893-1981), que serà un dels autors més importants del segle xx croat, tant per l'obra literària, que inclou narrativa, poesia, teatre i assaig, com per la seua influència cultural i política a Iugoslàvia (va ser vicepresident de l'Acadèmia Iugoslava i Director de l'Institut de Lexicografia). En aquests anys també comença a publicar un dels poetes més influents del segle, Tin Ujević (1891-1955), així com Ivo Andrić (1892-1975), aleshores un jove estudiant de la Universitat de Zagreb.

La Segona Guerra Mundial esdevé a Croàcia una autèntica guerra civil entre els ústaixa d'Ante Pavelić i el seu estat satèl·lit de l'Alemanya nazi, i la Resistència dels partisans croats. A les files partisanas van lluitar alguns poetes que també escrigueren poesia bèl·lica. És el cas d'autors com Vladimir Nazor (1876-1949), Ivan Goran Kovačić (1913-1943) i Jure Kaštelan (1919-1990).

Encara durant la guerra, el 1943, es posaren els fonaments de la República Iugoslava, presidida per Josip Broz Tito. La segona part del segle xx començava amb una Croàcia socialista integrada a la federació iugoslava.

En aquest context, inicialment entusiasta (Mikšić, 2003) comença a publicar Vesna Parun (1922-2010). El seu primer llibre, *Zore i vihori* ('Albes i huracans', 1947) no va ser gaire ben rebut per la crítica perquè s'allunyava del realisme social imperant, en proposar una poesia lligada als sentiments i a la natura i, a més, amb ulls de dona. Amb el seu tercer llibre, *Crna maslina* ('Olivera negra', 1955) va rebre el reconeixement de la crítica i del públic. La seua trajectòria, que comprén més de mig segle i nombrosos títols de poesia, l'ha convertida en una de les veus imprescindibles de la contemporaneïtat.

Als anys 50, una sèrie d'autors es varen obrir a noves influències. Poetes com Nikola Miličević (1922-1999) i Antun Šoljan (1932-1993) s'esforçaran per introduir a Croàcia la poesia occidental (Sanchis 2011) mitjançant la traducció d'antologies de diverses tradicions europees (és llavors, per exemple, quan apareixen publicats ací i allà alguns poemes d'autors catalans). Aquests poetes s'expressen a través de la revista *Krugovi* ('Cercles'). A més dels ja esmentats, també hi publicaran autors com Slavko Mihalić (1928-2007), Josip Pupačić (1928-1971), Vesna Krmpotić (1932-2018) o Ivan Slamnig (1930-2001). Malgrat que les estètiques i les temàtiques són força diferents, la voluntat de trencament amb l'època precedent i l'interès per l'existencialisme, així com la voluntat d'obrir-se al món intel·lectualment i espiritual, els agermana.

Ivan Slamnig, per exemple, trenca els registres i introdueix en la poesia elements lúdics, tant a nivell formal com de contingut. En aquesta tria he inclòs un poema dedicat a una barca, de nom Bàrbara. El poema és un monòleg dramàtic d'un vell pescador, que parla amb una llengua popular, amb influències del vènet que es parlava a la costa de Dalmàcia i de la *lingua franca* dels mariners. Al final del poema, apareix una referència explícita a l'últim vers de *L'infinito* de Leopardi. Ara bé, el vers està venecianitzat (en comptes de *m'è dolce és xe dolce*).

El cas de Marija Čudina (1937-1986) és singular. Es tracta d'una veu que no deixa espai a l'esperança, una poesia que podríem quali-

ficar d'existencialista i surrealista per entendre'ns, (Maroević 2016) però que depassa aquests qualificatius, així com l'explicació merament històrica del seu pessimisme. Tal com va escriure Danilo Kiš (Kiš 2017: 114-133), la poeta «experimenta el mundo y el nacimiento como un exilio» i el seu món poètic és «un mundo sin Dios, un mundo de decepción y desesperanza». Segons Kiš, es tracta de la poeta gnòstica per excel·lència que veu «en cada flor la semilla de la putrefacción; en el vuelo del ave, la caída; en el salto del tigre, la derrota». Marija Čudina (1937-1986) va estudiar a Zagreb, però va desenvolupar quasi tota la seua carrera literària a Belgrad on va fer part del grup d'artistes post surrealistes Mediala, fundat pel seu marit, el pintor i arquitecte serbi Leonid Šejka.

Per a Josip Sever (1938-1989), poeta fortament influït pels futuristes russos que traduïa (Maiakovski, Krutxónikh i Khlebnikov) i la poesia xinesa que coneixia força bé, de la sonoritat del poema en naixia el sentit i, per tant, era en aquesta «ontologia sonora» on calia buscar la deu poètica. Això no vol dir, però, que s'abandoni la voluntat de dir. En Sever trobem una rara conjunció entre un món ancestral i oníric i una visió urbana i ultramoderna.

El cas de Tonko Maroević (1941-2020) mereix que ens aturem una mica. Ja l'he citat moltes vegades com a crític de referència, però també mereix que l'escoltem com a poeta. Tant Maroević com Nikića Petrak (1939-2016) formaren part inicialment del grup de poetes reunits al voltant de la revista *Razlog* ('raó', 'causa' o 'motiu') que, als anys seixanta, es decanten per formes obertes, com el poema en prosa, i per un discurs filosòfic, inspirat en la fenomenologia de Husserl i Heidegger, així com en l'obra dels telquelians (Mikšić 2003).

Val a dir, però, que els dos poemes seleccionats ací són representatius d'una línia que no és la primordial de la seua poesia. Són dos poemes que tenen un lligam, diguem-ne circumstancial, amb la realitat. Un poema d'amor i una elegia per un amic mort. El primer és una resposta a un altre text. A Živogošće, prop de Makarska, hi ha una font amb un poema gravat a la roca. Són setze hexàmetres llatins que el qüestor Licinià dedica a la seua esposa Pelàgia. Maroević segueix la mètrica i l'esperit d'aquests versos per bastir els seus. L'altre poe-

ma està dedicat a Gordan Lederer, càmera de la radiotelevisió croata que fou assassinat el 9 d'agost de 1991 al front, mentre feia la seua feina de reporter gràfic.

Per conèixer més a fons l'obra de Maroević remet a la plaquette i al vídeo editats amb ocasió de la seua participació al cicle dels Dilluns de Poesia a l'Arts Santa Mònica el 15 de setembre de 2014. A la poètica que va llegir aquell dia declarava que «sempre m'ha semblat que el poema havia de crear un espai autònom i que el material verbal s'havia d'organitzar com una cosa material, però no he renunciat a un determinat caràcter al·lusiú, ni als lligams referencials o simbòlics amb la realitat»<sup>2</sup>.

A finals dels seixanta, mentre culturalment i política ja es cou l'ambient que conduirà a la 'Primavera Croata', una altra revista pren el relleu. El grup d'autors que publiquen a *Pitanja* (Preguntes), com ara Sonja Manojlović (1948) es veuen fortament influïts pel postestructuralisme i la deconstrucció.

En canvi, Boris Maruna (1940-2007) s'inspira en la *beat generation* i podríem dir que va una mica per lliure. Maruna va viure la major part de la seua vida fora de Croàcia, primer com a emigrant i exiliat i, al final de la seua vida, com a ambaixador croat a Xile. En els seus poemes es respira, a més d'un cosmopolitisme irònic, una nostàlgia per un país que, en realitat no existeix, i una afuada crítica política, sobretot durant els anys de govern de Franjo Tuđman, just després de la guerra dels noranta. Durant el seu periple internacional, Boris Maruna va passar uns anys a Barcelona on va acabar els estudis de filologia hispànica que als anys seixanta la Universitat de Barcelona oferia a estudiants estrangers. Hi tornaria més endavant, als noranta, com a

2. «Magrana o dent de lleó», dins *Tonko Maroević* (trad. de Pau Sanchis). La plaquette del Dilluns de Poesia a l'Arts Santa Mònica en què va participar Tonko Maroević es pot llegir en línia: <https://issuu.com/lartssantamonicaldocs/maroevic>. També es pot veure el vídeo de la lectura al canal de Youtube del centre cultural de Barcelona: <https://www.youtube.com/watch?v=pROVIVC6JhA>

convidat al festival de poesia de la ciutat.<sup>3</sup> El poema «Tarragona», ací en versió de Vedrana Lovrinović, és de l'etapa d'estudiant a la Ciutat Comtal. En aquest poema, com en l'altre triat, Maruna imbrica fets històrics en majúscules amb la vida quotidiana, no sense ironia.

A finals de la dècada dels setanta, una altra revista pren el relleu, *Off*. Autors com Anka Žagar (1954) i Branko Ćeđec (1957) formen part d'aquest grup de poetes que, si bé tenen poc a veure estèticament, podem dir que tenen en comú la innovació lingüística, la fragmentació radical del text, el recurs continuat a la meta- i la intertextualitat i el distanciament irònic. En Anka Žagar trobem una veu que explora els límits de la capacitat expressiva de la llengua i una referència obligada per a la majoria de poetes actuals. Branko Ćeđec, per la seua banda, a més de ser un bon poeta, és editor de poesia (*Meandar*) i impulsor i director de diverses revistes literàries (*Off*, *Quorum*, *Tema*), una tasca que el converteix en una figura clau en la vida cultural de Zagreb des dels anys setanta fins a l'actualitat.

Tal com assenyala Vanda Mikšić (2003:12), l'esperit inaugurat per la revista *Off* es perllonga durant els anys vuitanta i fins als primers anys noranta al caliu de la revista *Quorum*, que va suposar un espai d'obertura poètica, com recordava l'assagista i poeta eslovè Aleš Debeljak: «Aquesta revista es va convertir als anys vuitanta en un far per a les papallones de les nostres visions literàries que s'enlairaven només durant la nit a causa de la por, perquè els nostres poemes els escoltaven només aquells que compartien amb nosaltres la consciència –gens popular– que primer cal mirar en els remolins tèrbols de la pròpia psique, per poder parlar amb competència sobre el món que ens envolta» (Debeljak: 2007). A *Off* també és on debuten poetes com Delimir Rešicki i Krešimir Bagić, que començaran a publicar als anys vuitanta i que seran testimonis de la creixent tensió interna de Iugoslàvia, que desembocarà en els processos d'independència i en la guerra a principis dels anys 90. La veu de Rešicki, en aquest sentit,

3. Maruna, a més, ha estat el primer poeta croat convidat al Festival de Poesia de Barcelona. Va participar a l'edició de 1992. Posteriorment, hi han estat convidades Sibila Petlevski (2000) i Tatjana Gromača (2008).

destaca per la confiança en la capacitat de la paraula poètica i de l'art per restituir a la humanitat un sentit metafísic i humanístic de la vida que la història sovint arrabassa.

La resta de poetes d'aquesta tria comencen a publicar després de la guerra. A partir de la segona meitat de la dècada, autors com Dorta Jagić i Tatjana Gromača,<sup>4</sup> per citar dues veus completament allunyades estèticament, comencen a publicar. Si a la veu de Gromača és combativa i directa, punyent i sarcàstica, la de Dorta Jagić és molt més experimental i onírica, però tanmateix no viu allunyada de la realitat, sinó que la mirada que hi aboca reïx a veure el món en capes superposades que generen una experiència de lectura realment inquietant.

Els tres poetes més joves, Ana Brnardić (1980), Marko Pogačar (1985) i Martina Vidaić (1986), publiquen les primeres obres ja al segle XXI.

Ana Brnardić impressiona per la capacitat de crear unes noves metamorfosis que ens transporten cap al significat més profund dels actes quotidians. Al poema, *Aeoroport*, que no he inclòs a la tria, el subjecte poètic diu que no és capaç d'amagar la pròpia identitat («A la cara em brilla la lluna groga balcànica vaig oblidar apagar-la en creuar l'oceà»)<sup>5</sup>. De sobte, aquests dos versos despleguen davant del lector tot el que comporta el que la documentació i el rostre diuen de cadascú de nosaltres, si no ho sabem amagar, com la família que a la següent estrofa sí que és capaç de disfressar-se i oferir al guàrdia duaner falsos «somriures californians».

També Marko Pogačar escriu una poesia que assenyala els mals d'una vida banal en què l'individu no existeix perquè s'ha convertit

4. No he inclòs cap poema de Tatjana Gromača a la meua tria, però al web de Barcelona Poesia es poden llegir els poemes amb què va participar al Festival de Poesia de Barcelona l'any 2000, en versió de Jadranka Vrsalović. A més, Cafè Central va publicar la plaquette *Què passa res?*, una traducció parcial de Simona Škrabec del llibre *Nešto nije u redu?* (vegeu la Bibliografia).

5. El poema complet està publicat al número 59 de la revista *SèrieAlfa*: <https://seriealfa.com/alfalalfa59/ABrnardic.htm>

en un nombre i els ocells que canten no canten, sinó que es lamenten per la seua solitud. Em pregunte que deu haver escrit en Marko durant 2020, ell que ja va escriure a principis de segle aquests versos:

Jaus i esperes el poema. no et mous.  
com una branca tramposa que espera,  
envescada de cola, un ocell.  
generalment un pit-roig o potser una cadenera.  
aguaites solemne en silenci, callat  
com un pit-roig o una cadenera  
que mai va arribar.<sup>6</sup>

#### DE LA XAFOGOR A LA FONT

Diu Xavier Farré (Farré, 2018: 9): «A partir del moment que marxo a un altre país en cerca de fonts per a la meua pròpia poesia estic prenent una posició determinada. M'interessa precisament el que no trobo en la meua llengua i, també per aquest motiu, vull traduir autors que crec que ens poden aportar coses noves».

Els poemes que segueixen han estat triats, també, sota aquesta idea. Sense pretensions de totalitat, gairebé com una lectura casual d'uns quants poetes, que són un itinerari possible per tal de començar a entrar en l'espai literari que hi ha enclavat «between Central Europe and the Mediterranean, where Pannonia, the Adriatic and the Balkans meet» (Maroević 2001).

#### CAPÍTOL D'AGRAÏMENTS

Aquest article no hauria estat possible sense algunes persones que m'han sabut orientar en les meues lectures croates: vull explicitar

6. El poema complet està publicat al número 4 de la revista *Veus Baixes*: [http://www.veusbaixes.cat/veusbaixes14\\_files/Vb4\\_15\\_Sanchis.pdf](http://www.veusbaixes.cat/veusbaixes14_files/Vb4_15_Sanchis.pdf)

el meu agraïment a Vanda Mikšić, Dinko Telećan i Marko Pogačar. Així mateix, he d'agrair a Nikola Vuletić, Ivana Lončar i Vedrana Lovrinović la lectura d'aquests, i tants altres textos que he gosat traduir. També vull agrair a Jaume Coll Mariné i el consell de redacció de la revista *Reduccions* que hagen reservat aquest espai a la poesia croata i que hagen sigut tan pacients i comprensius.

Finalment, vull tornar a esmentar Tonko Maroević, un mestre, un poeta i traductor admirat, però sobretot un amic molt estimat que ens va deixar l'11 d'agost de 2020, de manera inesperada. Sense l'amistat de Tonko Maroević, jo no seria el traductor que soc i aquest text, com es palesa en diverses ocasions, li deu moltíssim. Vull dedicar-li aquesta petita antologia a ell i a la seua companya, la professora i traductora Iva Grgić, també amiga estimada.

#### BIBLIOGRAFIA

- DEBELJAK, Aleš (2007). *La neu de l'any passat*. Traducció de Simona Škrabec. Palma: Lleonard Muntaner.
- FARRÉ, Xavier (2018). *L'auditori de Görlitz*. Mallorca-Barcelona: Adia Edicions-Cafè Central.
- KIŠ, Danilo (2017). «El exilio y el reino de Marija Čudina». Dins: *Homo poeticus*. Traducció de Luisa Fernanda Garrido i Tihomir Pištelek. Barcelona: Acantilado
- MAROEVIĆ, Tonko (2001). «Afterword instead of a prologue». Dins: Tonko Maroević (antòleg), *Exclamations! An anthology of Croatian Poetry 1971-1995*. Traducció de Miljenko Kovačiček. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika.
- MAROEVIĆ, Tonko (2003). «Entre pression et consommation». Dins: Tonko Maroević (antòleg), *Points d'exclamation. Anthologie de la poésie croate contemporaine*. Traducció de Vanda Mikšić. París: Éditions Caractères
- MAROEVIĆ, Tonko (2016). «Une solitude amère et sauvage. La poésie de Marija Čudina». Dins: Marija Čudina. *Les fillettes irréelles*. Traducció de Martina Kramer. Rustrel (França): L'Ollave.
- MAROEVIĆ, Tonko (2019). «Između nesmisla i stvarnosti. Prolegomena

- za recentno hrvatsko pjesništvo». Dins: Tonko Maroević (antòleg), *Svjetlaci*. Zagreb: Hrvatsko Drustvo Pisaca.
- MIKŠIĆ, Vanda (2003). «Préface». Dins: Tonko Maroević (antòleg), *Points d'exclamation. Anthologie de la poésie croate contemporaine*. Traducció de Vanda Mikšić. París: Éditions Caractères.
- POGAČAR, Marko (2011). *Jer mi smo mnogi*. Zagreb: Algoritam.
- SANCHIS, Pau. «Una porta oberta no fa gaire: els intercanvis literaris entre el croat i el català». *Quaderns: revista de traducció*, [en línia], 2011, Núm. 18, p. 117-29
- ŠKRABEC, Simona (2007). «Un passeig breu vora el mar i tot s'haurà acabat». Dins: Aleš Debeljak. *La neu de l'any passat*. Palma: Lleonard Muntaner.

#### POESIA CROATA EN CATALÀ

- GROMAČA, Tatijana (2007). *Que passa res?* Traducció de Simona Škrabec. Vic: Cafè Central.
- KAMOV, Janko Polić (2011). *Blasfèmia*. Traducció de Pau Sanchis. La Pobla Llarga: Edicions 96.
- POGAČAR, Marko; TELEĆAN, Dinko (2010). *Cada oliva és un estel fos*. Edició d'Àngel Igelmo i Pau Sanchis. Barcelona-València: ILC-Denes.